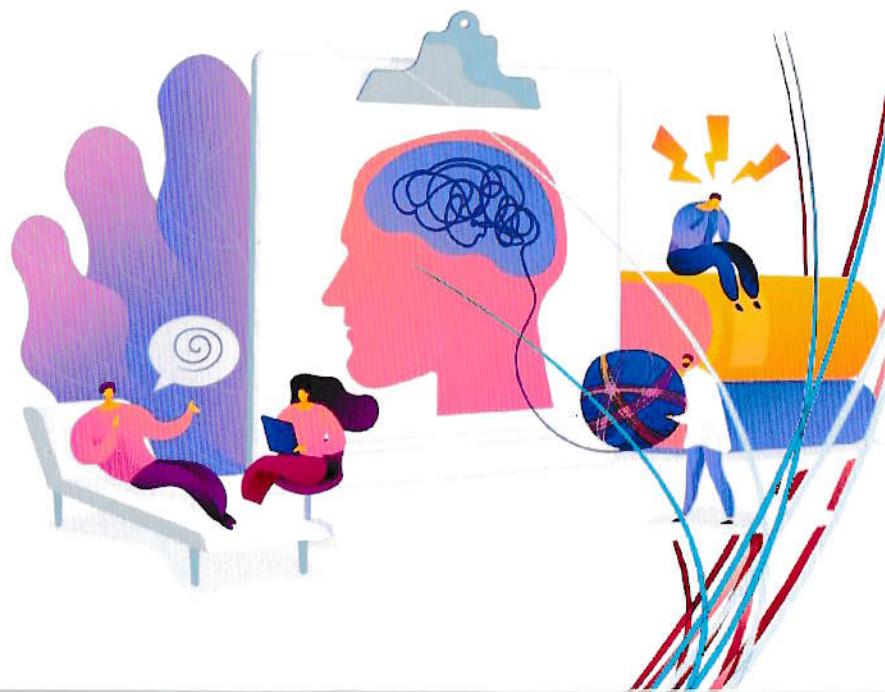

**P.M. Jalolova, D.I. Muqumova, A.N. Rasulov,
A.F. Amirova, Sh.K. Xudayberdiyev, G.A. Jo'rayeva**

PEDAGOGIKA PSIXOLOGIYA

37.015.3.

J-25.

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

**P.M. Jalolova, D.I. Muqumova, A.N. Rasulov,
A.F. Amirova, Sh.K. Xudayberdiyev, G.A. Jo'rayeva**

**PEDAGOGIKA.PSIXOLOGIYA
O'QUV QO'LLANMA**

*60110100 – Pedagogika
60310900- Psixologiya bakalavriat ta'lim yo'nalishi talabalari uchun o'quv
qo'llanma*

Toshkent 2023

UO'K 37.015.3
KBK 74;88
J-25

P.M. Jalolova, D.I. Muqumova, A.N. Rasulov, A.F. Amirova,
Sh.K. Xudayberdiyev, G.A. Jo'rayeva / *Pedagogika. Psixologiya* / Darslik
- Toshkent: «City of book», 2023. - 268 bet.

O'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan 29 sentyabr 2023 yilda 438 - sonli byurug'l bilan tasdiqlangan "Pedagogika" fanining namunaviy fan dasturiga muvofiq tayyorlangan bo'lib, mazkur o'quv qo'llanmada Pedagogika fan sifatida, tarbiya jarayonida shaxsning shakllanishi, psixologiya fani rivojlanishi va uning sohalari, shaxsning individual - psixologik xususiyatlari. Iqtidorli talabalarni aniqlash va rivojlantirish muammolari, qiziqarli psixologik testlar va ularni qo'llash texnologiyasi, talaba shaxsining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari, rahbarlik psixologiyasi va liderlik, boshqarishning psixologiyasi kabi masalalar bayon qilingan. Shuningdek, o'quv qo'llanmada nizolarni bartaraf etish va adaptasiya, DTS asosida boshqarishning psixologiyasi masalalariga bag'ishlangan mavzular keng yoritilgan.

Mazkur o'quv qo'llanmadan oliy o'quv yurtlarining talabalari, shuningdek, professor o'qituvchilar hamda pedagogika, psixologiya yo'nalishi bo'yicha shug'ullanayotgan tadqiqotchilar foydalanishlari mumkin.

Taqrizchilar:

Musurmonov R- CHDPU Maktab menejmenti kafedrasi dotsenti, p.f.n.
Turayev S.J. - TATU Qarshi filiali dotsenti, p.f.f.d. (PhD).

O'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023 yil 29 sentabrdagi 438-sonli buyrug'iga asosan chop etishga ruxsat etilgan

ISBN 978-9910-780-04-2

© Jalolova P.M. va b., 2023
© «City of book», 2023

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

2

MUNDARIJA

Ma'ruza mashg'ulotlari

T/r	Ma'ruza mavzulari	
1	Pedagogika fan sifatida	4
2	Shaxs tarbiyaning ob'ekti va sub'ekti sifatida	14
3	Tarbiya jarayonida shaxsning shakllanishi	19
4	Psixologiya fani rivojlanishi va uning sohalari.	30
5	Axborot texnologiyalari sohasida mutaxassisga qo'yiladigan psixologik talablar.	35
6	Shaxsning individual - psixologik xususiyatlari. Iqtidorli talabalarni aniqlash va rivojlantirish muammolari.	42
7	Qiziqarli psixologik testlar va ularni qo'llash texnologiyasi.	53
8	Talaba shaxsining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari.	62
9	Rahbarlik psixologiyasi va liderlik.	94
10	Jamoa va xodimlarni boshqarishning psixologik asoslari.	122
11	Tashkilotdagi kommunikatsiya va xodimlar motivatsiyasini boshqarish.	135
12	Psixologik axborot xavfsizligi.	142

Amaliy mashg'ulotlar

T/r	Amaliy mashg'ulotlar mavzulari	
1	Insonniyat rivojlanishining ilk bosqichlarida pedagogikaning paydo bo'lishi	152
2	Shaxs rivojlanishining individual va yosh davrning xususiyatlari	164
3	Tarbiya metodlari vositalari va shakllari	175
4	Tarbiyada milliy qadriyatlarining o'rni.	182
5	Axborot texnologiyalari va boshqa soxa mutaxassisiga qo'yiladigan talablar	186
6	Talaba shaxsi motivatsiyasi	194
7	O'quv jarayonidagi interaktiv - psixologik usullar.	205
8	Xarakter, qobiliyat, temperament tiplari va ularni psixologik o'rganilishi.	212
9	Shaxsni o'rganuvchi psixologik testlar.	230
10	Ta'lim jarayonidagi qiyinchiliklarni bartaraf etish usullari.	241
11	Rahbarlik muloqoti va uning bosqichlari.	250
12	Nizolarni bartaraf etish va adaptasiya.	259

3

1-MAVZU: Pedagogika fan sifatida Pedagogikaning metodologik asoslari

REJA:

1. Jamiyat va olam rivojida pedagogikaning mohiyati.
2. Jamiyat va olamning garmonik muvozanatida inson omili.
3. Pedagogikating objekti va predmetining takomillashganligi.
4. Pedagogikaning maqsad, vazifalari va asosiy tushunchalari (kategoriyalari).

Tayanch atamalar: *pedagog, komil inson, difektologiya, ma'naviyat, aqliy, axloqiy, amaliy, jismoniy sifatlar, tarbiya, ta'lim, ezgu niyat, ezgu so'z, ezgu ish, predmet, obyekt, etnografiya.*

1. Jamiyat va olam rivojida pedagogikaning mohiyati.

XXI asr bo'sag'asida ijtimoiy iqtisodiy munosabatlar rivojida inson aql-zakovati va ma'naviyati asosiy muvofiqtashtiruvchi, rivojlantiruvchi omil va vosita ekanligi tobora namoyon bo'lmoqda. Shuning uchun insonparvarlik bozor iqtisodiyoti asosidagi huquqiy, demokratik davlat erkin fuqarolik jamiyati qurilishining bosh tamoyili sifatida qabul qilinmoqda.

Har bir mustaqil fan o'zining predmeti (mavzusi) va metodologik asoslariga egadir. Jumladan, Pedagogika ham fan sifatida shakllanib, o'zining predmetiga ega bo'ldi. Boshqa fanlar kabi Pedagogika ham fan sifatida paydo bo'lar ekan, u avvalo jamiyatning talab va ehtiyojlari asosida paydo bo'ldi.

Shu sababli tarbiya jarayonini ijtimoiy hayotning ajralmas qismi, deb qarash lozim, chunki tarbiyaviy ishlarni olib bormasdan turib jamiyatni, uning rivojlanishini tasavvur qilish qiyin.

Mutafakkir A.Avloniy ta'kidlaganidek, "**Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot: yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir**". Insoniyat tarixiga nazar tashlar ekanmiz, hamma davrlarda pedagogik faoliyat ham mavjud bo'lgan.

2. Jamiyat va olamning garmonik muvozanatida inson omili.

Insonni dunyoga kelishi, faqat tug'ilishidan iborat tabiiy biologik hodisa emas, balki tug'ilgandan keyin o'z zamonasining taraqqiyoti darajasiga ko'tarilishi, mavjud ijtimoiy tarixiy tajribani egallashi,

jamiyatda o'z o'rnini belgilab olishi, tarixiy jarayonning faol ishtirokchisiga aylanishi, ya'ni tarbiya olishi kerak. Bu jarayonda katta avlod o'zining yashash, kurash va mehnat tajribasini, bilim va malakalarini kichik avlodlarga bera boshlaydi, ya'ni yanga tug'ilgan odam bolasining rivojlanishi, shakllanishi va voyaga etishi jarayoniga rahbarlik qilingan, boshqarilgan. Bu tarbiya deb atalmish ijtimoiy hodisa orqali amalga oshirilgan.

Jamiyat rivojlangani sari etuk, barkamol shaxslarni etishtirish ehtiyoji ham ortib borgan hamda o'zgarib, yangilanib, jamiyatga xizmat qilgan. Insoniyat jamiyatning turli bosqichlarida ta'lim-tarbiya muassasalarini yaratish, yosh avlodlarni o'kditishi va tarbiyalash sohasidaga tajribalarni nazariy jihatdan anglash, umumlashtirish va hayotga tadbiiq qilish jarayonida Pedagogika fani paydo bo'la boshladi. Pedagogika ta'lim-tarbiyaning maqsadi va vazifalari, davlat ta'lim standartlari, ta'lim va tarbiyaning usullari, tashkil etish shakllari, umuman uning qonuniyatlari haqida bilim, ma'lumot beradigan fanga aylandi.

Pedagogika atamasi ham qadimiy bo'lib, "bola etaklovchi" degan ma'noni bildiruvchi grekcha "paydogogos" so'zidan kelib chiqqan. Tarixiy manbalarning ko'rsatishicha, qadimgi Yunonistonda o'z so'jayinining bolalarini sayr qildirgan, ehtiyot qilgan tarbiyachini, ya'ni qullarni "pedagog" (bola etaklovchi) deb atashgan. Keyinchalik esa, maxsus o'qitilgan va pedagoglikni o'ziga kasb qilib olgan kishilarni pedagog deb atay boshlashgan.

Inson yaratilishi, paydo bo'lishi zahotiyoq ilm va tarbiyaviy sifatlar uning yashashi, hayot kechirishdi uchun eng zaruriy shart va vositalar ekanligani anglab boradi. Shuning uchun insoniyat jamiyatning ilk ko'rinishlaridanoq tarbiya bilan shug'ullanuvchi mutaxassislariga ehtiyot tug'ildi, desak biz tarbiyani faqat bir tomonini, ya'ni boshqalarni yana ham xususiyatlab, agar yoshlarni tarbiyalash, desak tarbiya tushunchasiga juda ham tor qaralgan bo'ladi. Chunki tarbiya eng avvalo har bir insonni o'ziga qaratilgandir. Har bir kishi doimo ham aqliy, tarbiyaviy, jismonan takomillashib, shakllanib boradi. Ayrim kishilar bu fikrga qo'shilmasliklari mumkin. Chunki bunda jamiyatdagi o'rta, katta avlodning tarbiyasida kamchiliklar, etishmovchiliklar bor ekanda, degan xulosa chiqarmasligi kerak.

Chunki olamning moddiy-ma'naviy tuzilishi, qurilishi, uning rivoji, insonning moddiy ma'naviy yashash sharoiti, imkoniyatlari, uning aqliy, axloqiy, jismoniy holati bilan uzviy bog'liq. Shuning uchun tabiatning inson yashashi, mavjudligi, baxtiyorlitini ta'minlash imkoniyatlari, uning aqliy, axloqiy, jismoniy rivoji, o'sishiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqsir.

Tabiatdagi, jamiytdagi muammolar insoniyatni ma'naviy aqliy rivojlanishiga yo'naltirib unga o'zining yangi xazinalarini ochib beraveradi.

Tarbiyani eng avvalo insonning o'ziga qaratilganligi Prezidentimiz tomonidan ishlab chiqilgan butun dunyo hamjamiyati tan olgan, qadambaqadam amalga oshirilayotgan "o'zbek modeli"da juda to'g'ri belgilandi. Dunyoda birinchi bor insonni diqqate'tibori uni o'zligini anglashga qaratildi. O'zligini anglash birinchidan, uning ozod, erkin, nodir, ulug' siymoligini anglash va o'zida unga amal qilish sifatlarini shakllantirib borish bo'lsa, ikkinchidan uning uziga xos maishiy insoniy sifatlarini ochib beruvchi etnik, ma'naviy insoniy asoslarini anglash va ularga amal qilishdan iboratdir. Yuqorida sanab o'tilgan ikki sifat komil inson sifatning asosini tashkil etadi. Chunki komil inson sifatlarini tarbiya sohasidaga ilmlarni xulosalab, mujassamlashtirilsa, ular asosan uchta:

1. Ezgu niyat, fikr:

2. Ezgu so'z, xushmuomala:

3. Ezgu ish, ezgu faoliyatdan iboratdir.

Shu yuqoridagi uch sifat o'qitishning, ta'limtarbiyaning bosh maqsadidan iboratdir. Bu bosh maqsad insonlarda, yoshlarda, mutaxassislarda komillik sifatlarini takomillashtirish, yoshlarni zamonaviy, axloqiy, amaliy o'quv, malaka, ko'nikmalar bilan qurollantira borish, mutaxassislarda har bir sohaga mos ilm, bilim, ko'nikmalar hosil qilishdan iborat bo'lgan pedagogika fanining zamonaviy fan asoslarini kengayganligini ko'rsatadi.

3. Pedagogikatng objekti va predmetining takomillashganligi.

Pedagogika fanining predmeti, uqitishning ta'lim tarbiyaning zamonaviy qonuniyatlari, mazmuni, usullari, vositalari bilan kishilarni, yoshlarni, mutaxassislarni qurollantiruvchi fan bulganligi

uchun uning metodologik asoslari maqsad va vazifalari dunyoning moddiy ma'naviy rivojida shaxs kamoloti uyg'unligi qonuniyatlari va davlatning zamonaviy siyosatidan kelib chiqadi.

O'zbekiston Respublikasining ta'lim to'g'risidagi qonunida ta'lim O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy taraqqiyotida sohasini ustuvor deb e'lon qilinadi.

Ta'limning, o'qitishning vazifasi fuqarolar, yoshlarning eng asosiy konstitutsiyaviy huquqlaridan biri bo'lgan xar bir kishining aqliy amaliy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish. Intellektual jixatdan rivojni ta'minlash. Uzi xoxlagan kasbini tanlash. uni mukammal egallab, shu soxada baxtiyor faoliyat ko'rsatish uchun modliy ma'naviy, tarbiyaviy didaktik shart sharoit yaratishdan iboratdir. Bu umumiy vazifadan ta'limning xar bir bug'ini, turi va bosqichlarining O'ziga xos vazifalari kelib chiqadi, Insonshunoslik fanlari tizimida pedagogikaning tutgan o'rni shu bilan belgilanadiki, u shaxsni rivojlantirish, shakllantirish, tarbiyalash, ma'lumotli qilish va o'qitishi (ta'lim berishi) qonuniyatlari borasida tadqiqot ishlarini olib boradi. Shu sababli, rivojlantirish, shakllantirish ta'lim va tarbiya, ma'lumot pedagogikaning asosiy kategoriyalari yoki tushunchalari deb ataladi.

Shaxs turli omillar ta'sirida shakllanadi. Tarbiya esa shaxsni shakllantiruvchi, rivojlantiruvchi omillardan biridir. Katta yoshlilar turli vositalar va usullar orqali ma'lum maqsadni ko'zlagan holda o'z tarbiyalanuvchilarida ma'lum xislatlarni hosil qilish va rivojlantirishni xohlaydilar. Shunday qilib, tarbiya shaxsni muayyan yo'nalishda shakllantirish, kamol toptirish maqsadida turli odatlarning bir-biriga ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy munosabatdir.

Bu jarayonda shaxsning rivojlanishini harakatlantiruvchi kuchlar, omillar hamda tarbiyalanuvchilarning yoshi, shaxsiy xususiyatlari e'tiborga olinadi. Tarbiya jarayonida mikromuhitning ijobiy ta'siridan to'la foydalaniladi va salbiy ta'sirini zaiflashtirishga harakat qilinadi. Tarbiya bir joyda tarbiyalanuvchilarga ta'sir ko'rsatadigan barcha bo'ginlar birlashib, ahillik bilan ishashga erishiladi va har bir shaxs o'z-o'zini tarbiyalash qobiliyatiga ertaroq ega bo'ladi. Tarbiya aksariyat holatlarda keng ma'noda ishlatilib ta'lim, ma'lumot rivojlanish jarayonlariga kiradigan ishlarning mazmunini ham anglatadi. Ularning natijalarini o'zida aks ettiradi.